

УДК 34.037+347.97/.99

М. В. ДЖАФАРОВА,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри теорії та історії держави і права**Харківського національного університету внутрішніх справ***ФУНКЦІЇ, МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА**

Проаналізовано особливості, функції, мету та завдання процесуального права.

Процесуальне право у структурі права посідає самостійне місце. Усі норми, які входять у систему процесуального права, мають певний зміст, єдність структури та спільне призначення. Саме тому всім нормам, незважаючи на особливості їх змісту, різний ступінь деталізації і розроблення процесуальних інститутів, притаманні схожі системні властивості, спільність у специфіці їх функцій та завдань. Ці властивості характеризують сутність такого явища, як процесуальне право.

Якщо матеріальні норми призначені для безпосереднього регулювання виникнення, розвитку й припинення суспільних відносин, то процесуальні норми призначені для забезпечення реалізації матеріальних норм у разі виникнення різних відхилень від нормального розвитку суспільних відносин та спрямовані на їх захист. У цьому аспекті варто наголосити, що саме процесуальні норми відіграють досить важливу роль у забезпеченні оптимальних умов правового регулювання, відображають основне навантаження нормативного способу укріплення законності, забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян. Без аналізу юридичного процесу, процесуальних норм і правовідносин, без дослідження функцій, завдань та мети процесуального права в цілому неможливо об'єктивно оцінити реальний стан механізму правового регулювання, оскільки в сучасному суспільстві, де найважливішими цінностями визнаються права і свободи людини, саме процесуальне право виступає гарантом захисту її прав та свобод.

З огляду на це в запропонованій статті здійснено спробу дослідження функцій, завдань та мети процесуального права, виявлено їх специфічні ознаки, розкрито зміст та тенденції розвитку.

За загальним правилом, самостійність процесуального права обумовлюється притаманними йому структурними ознаками процесуального права. До них поряд із предметом та особливостями методів правового регулювання вчені відносять функції даної системи пра-

вових норм, а також цілі та завдання процесуального права [1, с. 85].

Визначення функції права залежить від кута зору, під яким розглядається і вивчається право. Не випадково в юридичній літературі термін «функції права» застосовується у різних значеннях. Зокрема їх виникнення та застосування обумовлювалося подальшим розвитком знань про право, яке потребувало відповідних понять та визначень для відображення нових граней права, нових висновків, отриманих юридичною наукою.

За радянських часів Т. Н. Радько, який тривалий час займався проблемою функцій права, обґрунтував у своїй роботі «Теоретичні і методологічні проблеми функцій соціалістичного права» (1978 р.) висновок про те, що при визначенні функцій права необхідно виходити з його соціального призначення, яке є найважливішим елементом, надає їм єдності, стабільності та цілеспрямованості [2, с. 10].

На сьогодні саме соціальне призначення права, його місце і роль у системі соціального нормативного регулювання відображається в його функціях – основних напрямках впливу права на суспільні відносини [3, с. 136]. Таке визначення підтримується більшістю сучасних правознавців [4, с. 88; 5, с. 262]. Тим самим можна стверджувати, що реалізація функцій права – це процес втілення у життя соціального призначення права, яке створено передусім для того, щоб діяти, впливати, здійснювати цілеспрямований вплив на суспільні відносини.

Другим ключовим елементом поняття «функція права» є напрямок правового впливу на суспільні відносини. У цьому аспекті функція права являє собою єдність його соціального призначення та основного впливу на суспільні відносини. Слід мати на увазі, що в реальному житті право чинить на суспільні відносини не лише дію суто юридичного характеру, а й дію загальносоціального плану – виховного, інформаційного тощо. У зв'язку з цим розрізняють два види дії права на суспільні відносини: правовий вплив і правове регулювання. Поняття

«функція права» охоплює обидва названих види впливу.

Традиційно правовий вплив – це категорія, яка характеризує шляхи, форми, способи впливу права на суспільні відносини. Це реалізація правових принципів, приписів, установок, заборон і норм у суспільному житті, діяльності держави, її органів, громадян. Інакше кажучи, при правовому впливі відповідність поведінки суб'єктів приписам правових норм досягається без використання спеціальних правових засобів, наприклад процедури застосування норм права, тієї чи іншої форми втручання державних органів тощо [3, с. 258].

Напрямок впливу, на думку Є. Г. Лук'янової, – це найбільш суттєвий компонент функції права, своєрідна «відповідь» права на потреби суспільного розвитку, результат законодавчої політики і трансформації їх у позитивне право [1, с. 87].

Основною формою правового впливу є правове регулювання, здійснюване громадянським суспільством і державою за допомогою системи правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх закріплення, охорона і розвиток [5, с. 282]. Якщо правовий вплив – це взятий у єдності весь процес впливу права на громадянське життя, свідомість та поведінку людей за допомогою як нормативних, так і психологічних, ідеологічних засобів, то у процесі правового регулювання законодавець не регламентує і не може регламентувати сферу свідомості людини, оскільки користується виключно юридичними засобами. Існування різних форм правового впливу дозволяє більш чітко проводити межу між юридичним впливом права (правовим регулюванням) та неюридичним (орієнтаційне та інформаційне).

У теорії права прийнятною є точка зору, відповідно до якої загальноправові функції права не охоплюють і не можуть охоплювати усієї різноманітності конкретних форм та шляхів впливу права на суспільні відносини, вони «деталізуються» в дії інших функцій права [6, с. 54]. Дійсно, виходячи з того, що призначення процесуального права полягає в регламентації юрисдикційної та іншої охоронюваної діяльності державних та інших уповноважених державою органів, то під функціями процесуального права будемо розуміти основні напрямки правового впливу на суспільні відносини, обумовлені необхідністю регулювання юрисдикційної та іншої охоронюваної діяльності органів держави.

У правовій літературі традиційно розглядають регулятивну функцію, а також охоронну

функцію права (право не тільки регулює певні суспільні відносини – право і охороняє відповідні суспільні відносини) [7, с. 106]. Вважається, що саме остання функція найбільш виразно виявляється у кримінально-процесуальному та цивільно-процесуальному праві.

Свого часу П. А. Чумак наголошував, що процесуальне право має головним чином охоронне призначення [8, с. 9]. А. В. Малько також вказує, що юридичний процес виконує обмежуючу функцію, виконує правозахисну роль. Поряд із цим учений вважає, що процесуальне право є обмежувачим правом, оскільки його завдання полягає у впорядкуванні забезпечувальних заходів, встановленні законних меж засобу впливу – державного примусу – при вирішенні юридичних справ. Обмежуюча природа процесуального регулювання дозволяє охороняти та захищати вищу цінність у суспільстві – права, свободи та інтереси людини [9, с. 4–5].

Однією з найважливіших функцій процесуального права виступає регулятивна функція, яка здійснюється шляхом владного впливу на поведінку учасників процесуальних правовідносин. До найбільш характерних елементів здійснення регулятивної функції процесуального права Є. Г. Лук'янова зараховує: 1) визначення на основі процесуально-правових норм правосуб'єктності учасників процесу; 2) закріплення сукупності процесуальних прав та обов'язків, гарантій їх здійснення учасниками процесу; 3) визначення компетенції уповноважених органів та компетенції (повноважень) посадових осіб; 4) визначення юридичних фактів, спрямованих на виникнення, зміну та припинення процесуальних правовідносин; 5) закріплення системи правових гарантій прав та свобод учасників процесу (принципів процесуального права); 6) встановлення конкретного правового зв'язку між суб'єктами процесу (регулятивні правовідносини); 7) визначення оптимального типу правового регулювання (диспозитивного, імперативного) відповідно до процесу і до окремих видів процесуальних правовідносин у цілому; 8) встановлення певних юрисдикційно-процедурних засобів, способів, форм здійснення процесуальної діяльності [1, с. 93].

Розглянуті функції процесуального права належить до групи так званих спеціально-юридичних функцій. Поряд із цією групою функцій у теорії права прийнято виділяти і загальносоціальні функції права, притаманні як праву, так і іншим нормативним регуляторам

суспільних відносин – іншим системам соціальних норм [4, с. 88]. До останніх Н. І. Матузов і А. В. Малько зараховують культурно-історичну, виховну функції, функцію соціального контролю, інформаційно-орієнтуючу та оцінну функції [10, с. 156–157].

Уважаємо, що процесуальне право як структурний елемент системи права має аналогічні функції, тим більше окремими вченими у літературі висловлюється схожа позиція [11, с. 414].

Неможливо обійти увагою той факт, що функції права тісно пов'язані з його завданнями. Це пояснюється тим, що функції спрямовані на вирішення завдань, які постають перед правом, а деякі із завдань породжують функції. З цього приводу Ф. Н. Фаткулін вказує, що завдання права виступають як план дій, вироблений процес руху до мети [12, с. 204]. У даному випадку мета – це той результат, який досягається дією, функціонуванням права у цілому, галуззі, інститутом або окремою нормою. Отже, метою процесуального права, до якої прагне законодавець, передусім є встановлення процедури діяльності різних суб'єктів, особливо її неухильне виконання та дотримання. Процесуальне врегулювання цієї діяльності забезпечує захист соціального порядку, прав, свобод та законних інтересів громадян та організацій.

Нагадаємо, що процесуальному законодавстві, як правило, мова йде про завдання юридичного процесу. Наприклад, ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України завданням адміністративного судочинства визначає захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у

сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

У ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України завданнями цивільного судочинства визначено справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Відповідно до положень ст. 245 Кодексу України про адміністративні правопорушення завданнями провадження про адміністративні правопорушення є: 1) своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи; 2) вирішення її в точній відповідності до закону; 3) забезпечення виконання винесеної постанови; 4) виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень; 5) запобігання правопорушень; 6) виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності.

Виходячи з викладеного, можна констатувати, що завданнями названих видів юридичного процесу є справедливий та своєчасний розгляд відповідних юридичних справ. Таким чином, завдання процесуального права полягають у тому, щоб забезпечити правовими засобами реалізацію завдань та функцій процесуальної діяльності.

Список використаної літератури

1. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права : учеб. пособие / Е. Г. Лукьянова. – М. : Норма, 2003. – 240 с.
2. Радько Т. Н. Теоретические и методологические проблемы функций социалистического права : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук / Т. Н. Радько. – М., 1978. – 43 с.
3. Теорія держави і права : навч. посіб. / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова]. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.
4. Шульга А. М. Теорія держави і права : навч. посіб. : стислий курс / А. М. Шульга. – Х. : ХНУВС, 2008. – 252 с.
5. Скаун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скаун. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с.
6. Общая теория государства и права : акад. курс : в 2 т. Т. 2 / [отв. ред. М. Н. Марченко]. – М. : Зерцало, 1998. – 640 с.
7. Теорія держави і права : навч. посіб. / [О. М. Головка, І. М. Погрібний, О. В. Волощенко та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного. – Х. : ХНУВС, 2010. – 274 с.
8. Чумак П. А. Природа и механизм реализации охранительной функции советского права : автореф. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история правовых учений» / П. А. Чумак. – К., 1986. – 16 с.
9. Малько А. В. Ограничивающая функция юридического процесса / А. В. Малько // Юриспруденция. – 1996. – № 5. – С. 4–7.
10. Матузов Н. И. Теория государства и права : курс лекций / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М. : Юрист, 1997. – 672 с.
11. Синуков В. Н. Российская правовая система: введение в общую теорию / В. Н. Синуков. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1994. – 495 с.

12. Фаткуллин Ф. Н. Проблемы теории государства и права : курс лекций / Ф. Н. Фаткуллин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1987. – 334 с.

Надійшла до редколегії 24.05.2011

ДЖАФАРОВА М. В. ФУНКЦИИ, ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА

Проанализированы особенности, функции, цель и задачи процессуального права.

DZHAFAROVA M. FUNCTIONS, PURPOSE AND TASKS OF THE TRIAL LAW

Peculiarities, functions, purpose and tasks of trial law have been analyzed.
